

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

การสื่อสารมวลชนในปัจจุบันเป็นตัวเร่งที่สำคัญในกระบวนการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญในการใช้สื่อมวลชนต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5, 2525-2529) เรียกได้ว่าการสื่อสารมวลชนในประเทศไทยนับวันจะมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ หรืออิเล็กทรอนิกส์ นับว่าเป็นเครื่องมืออันสำคัญยิ่งที่ฝ่ายบริหารหรือวางแผนพัฒนาจะนำไปใช้เป็นกลไกสำหรับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษาให้เจริญรุดหน้ายิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในชนบท

ในประเทศไทยมีประชากรร้อยละ 80 อาศัยอยู่ในชนบทมีอาชีพทางเกษตรกรรม ทำไร่ ทำนา และทำประมง ซึ่งการดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้บรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอดให้ บุคคลเหล่านี้มักไม่ค่อยมีความรู้หรือความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาการสมัยใหม่และข่าวสารความเคลื่อนไหวในเหตุการณ์บ้านเมืองในอันที่จะนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้ สุพัตรา สุภาพ (2518: 153-156) ระบุว่าการศึกษาที่ความเจริญด้านวิทยาการใหม่ ๆ ข่าวสารต่าง ๆ เข้าไปไม่ถึงคนในหมู่บ้านชนบททำให้ชนบทมีสภาพความด้อยพัฒนาอยู่ทั่วไป ปัญหาความยากจน ความมีโรคภัยไข้เจ็บ ความด้อยการศึกษา ฉ้อฉล ไม่ตื่นตัวในการพัฒนาและไม่ค่อยยอมรับความคิดใหม่ ๆ

ปัญหาของชนในชนบทเกี่ยวกับการขาดความรู้ ค้อยโอกาสทางการศึกษา อาจแก้ไขได้สมควร กวียะ (2523: 2) เชื่อว่าการให้การศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน โดยเฉพาะการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นการสื่อสารมวลชนจะช่วยได้เป็นอย่างดี แต่การเลือกใช้สื่อมวลชนประเภทหนึ่งประเภทใด โดยวิธีไหนนั้นถ้ากระทำลงไปโดยปราศจากการวางแผนหรือไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนแล้วก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในการให้ความรู้แก่ประชาชนได้

นอกจากนั้น สมควร กวียะ (2523: 86 - 87) ยังได้ทำการวิจัยเรื่องนิสัยการรับสารของประชาชนในหมู่บ้านชนบทของไทย โดยใช้สื่อประเภทหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ผลปรากฏว่าชาวชนบททุกภาคใช้สื่อวิทยุมากที่สุด นอกจากนั้นยังมีทัศนคติที่ดีและมีความเชื่อถือสื่อประเภทวิทยุเป็นอันดับแรกอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2521: 80) ที่กล่าวว่า วิทยุได้ชื่อว่าเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ได้มากที่สุด จนเป็นที่ยอมรับกันว่า วิทยุมีบทบาทและอิทธิพลยิ่งยวดในอันที่จะผลักดันกิจกรรมสังคมต่าง ๆ และนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่จะหล่อเลี้ยงกลไกของการพัฒนาสังคม

ในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะไปแห่งใดเราจะได้ยินเสียงวิทยุเสมอ บางบ้านอาจมีเครื่องรับวิทยุมากกว่าหนึ่งเครื่อง นอกจากบ้านมาถึงรถก็ได้ยินเสียงวิทยุที่ติดอยู่กับรถ บางคนขณะทำงานก็ยังฟังวิทยุไปด้วย โดยเฉพาะเกษตรกรชาวไร่ชาวนาในชนบท ชีวิตประจำวันแทบจะขาดวิทยุไม่ได้เลย ชาวชนบทแทบทุกบ้านจะมีเครื่องรับวิทยุ จึงอาจกล่าวได้ว่าวิทยุกระจายเสียงมีอิทธิพลต่อผู้รับตั้งแต่เช้าจนถึงเข้านอนเลยทีเดียว การสื่อสารแห่งประเทศไทยได้กล่าวถึงความสำคัญของการใช้วิทยุกระจายเสียงในชีวิตประจำวันว่า วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่มีคุณลักษณะพิเศษกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น ๆ เนื่องจากวิทยุสามารถเข้าถึงผู้รับได้กว้างกว่า รัศมีกำลังส่งวิทยุแพร่กระจายไปได้ไกลกว่า วิทยุกระจายเสียงจึงสามารถเข้าถึงประชาชนได้ทุกกลุ่ม แม้ในกลุ่มซึ่งสื่อมวลชนประเภทอื่น ๆ เข้าไปไม่ถึง เช่น กลุ่มประชาชนในชนบทที่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก นอกจากนั้นวิทยุยังเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดในขณะทำงานหนักในไร่นา เพราะวิทยุมีราคาถูก มีขนาดเล็กสามารถที่จะนำติดตัวไปได้ทุกหนทุกแห่งและสามารถรับฟังได้ตลอดเวลา ในขณะที่ฟังก็ยังสามารถทำงานไปด้วยโดยไม่เสียเวลาในการรับสารเหมือนสื่ออย่างอื่น (หนังสือสารแห่งประเทศไทย, 2529) เพราะฉะนั้นวิทยุกระจายเสียงจึงเป็นสื่อมวลชนที่มีศักยภาพหรืออิทธิพล (Potential Media) มากกว่าสื่ออื่นใดในประเภทเดียวกัน เพราะมีจำนวนผู้รับฟังนับล้านคน และสามารถเข้าถึงผู้ฟังได้ทุกแห่งหนด้วยเวลาที่รวดเร็วที่สุดจึงสามารถทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละวันได้ ด้วยเหตุนี้วิทยุจึงสามารถโน้มน้าว ตรึงอารมณ์ให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึก สร้างความเชื่อและเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนพฤติกรรมทางสังคมของประชาชนส่วนใหญ่ได้ (ยุทธนา สาริษา, 2527: 1)

เนื่องจากวิทยุมีคุณสมบัติพิเศษดังกล่าว เราจึงสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ใน ขบวนการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน โดยใช้เทคนิคการผลิตรายการวิทยุซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะรายการวิทยุที่เราเสนอนั้นต้องออกอากาศท่ามกลางรายการบันเทิงอื่น ๆ ทุกรายการจึง ต้องยึดหลักสำคัญว่าจะทำอย่างไรให้สามารถดึงดูดใจคนฟังให้ฟังรายการตั้งแต่ต้นจนจบได้ เทคนิค ที่สำคัญประการหนึ่งได้แก่ การเลือกรูปแบบของรายการให้เหมาะสมกับเนื้อหา ซึ่งรูปแบบของ รายการวิทยุนี้ประกอบด้วย รายการสารคดี บรรยาย ละคร สัมภาษณ์ สนทนา นิตยสาร ตลอด จนสื่อพื้นบ้าน แต่เท่าที่ผ่านมา การวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการนำเสนอรายการวิทยุที่ให้ผลต่อการ รับสารแก่ผู้ฟังในชนบทยังมีอยู่น้อยมาก และไม่เป็นการเพียงพอที่จะยืนยันได้ว่า รูปแบบใดให้ ผลต่อการรับสารได้มากที่สุด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงตัดสินใจทำวิจัยเรื่องนี้ โดยใช้รูปแบบบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้าน เนื่องจากรูปแบบการบรรยาย หรือที่เรียกกันในภาววิทยุว่าบทความ (Talk Programme) เป็น รูปแบบที่มีลักษณะง่ายและธรรมดาที่สุด กล่าวคือ ส่งสาร (เนื้อหา) ซึ่งอาจจะเป็นข้อมูล (information) ความคิดเห็น (opinion) ไปยังผู้ฟังตรง ๆ ไม่อ้อมค้อมโดยใช้ผู้บรรยาย เพียงคนเดียว รูปแบบนี้นิยมใช้กันมากในปัจจุบัน เพราะสะดวกในการผลิต เนื่องจากไม่ได้นำ เทคนิคในการผลิตรายการมาใช้มากนัก

ส่วนรูปแบบสนทนา (Conversational Programme) เป็นรูปแบบที่ใช้เทคนิคในการ ผลิตเพิ่มขึ้นกว่าแบบแรก กล่าวคือมีการสลับเสียงของคู่สนทนาโดยธรรมชาติ ซึ่งปกติจะมี 2-3 คน) และสามารถใส่เนื้อหาหลายเรื่องอยู่ในรายการเดียวกันได้ โดยมีการลำดับเนื้อหาอย่างมี ระเบียบ มีวัตถุประสงค์ของการพูดคุยอย่างแจ่มชัด (สุรินทร์ แปลงประสพโชค 2531: 371)

สำหรับสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) นับเป็นรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจเพื่อการสื่อสารทาง วิทยุเนื่องจากใช้ได้ผลมาแล้วในต่างประเทศและในประเทศไทย เช่น โครงการประชากรศึกษา ในบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย โครงการประชากรศึกษาในประเทศฟิลิปปินส์ (ศิริพรหม สายหงษ์, 2530: 82) โครงการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสำนักงานบริการข่าวสารของประเศสหรัฐอเมริกา (USIS) (จุมพล รอดคำดี, 2527: 2) โครงการของสมาคมวางแผนครอบครัว สมาคมพัฒนา ประชากรและชุมชน โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ โครงการส่งเสริมการอ่านของ กรมการศึกษานอกโรงเรียน

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2530: 28) ได้ย้าว่า สื่อพื้นบ้านมีประโยชน์ต่อการสื่อสารเป็นอย่างมาก เพราะสื่อพื้นบ้านเป็นการบันเทิงและเป็นการสื่อสารแบบบุคคล การเปลี่ยนพฤติกรรมทำได้ง่าย นอกจากนั้นสื่อพื้นบ้านยังเป็นการแสดงค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนระดับพื้นฐานของชาติ นอกเหนือไปจากการให้ข่าวสาร แต่เท่าที่ผ่านมามีการใช้ในรูปการประชาสัมพันธ์มากกว่าให้ความรู้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบรายการวิทยุประเภทบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้าน ซึ่งทั้ง 3 รูปแบบมีความแตกต่างกันในเรื่องวิธีการนำเสนอตั้งกล่าวข้างต้น ว่า รูปแบบรายการทั้ง 3 นี้ ... ให้ผลต่อการรับสาร แก่ผู้ฟังในชนบทแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร เพื่อที่ผู้วิจัยจะได้้นำผลที่ได้จากการวิจัยไปปรับปรุงงานรายการวิทยุของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ภาคใต้ กรมการศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยรับผิดชอบอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและมีส่วนช่วยให้ประชาชนในชนบทได้รับข่าวสารความรู้จนก่อให้เกิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิทยุ

วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่งที่กำลังเติบโตขึ้นมาในโลกด้วยวิธีกีฬาค้นคว้าทดลองครั้งแล้วครั้งเล่าจนกลายเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่นำไปใช้เพื่อการพัฒนาและก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม คำว่าวิทยุกระจายเสียง โดยชื่อของมันมี 2 ส่วน คือ "วิทยุ" และ "กระจายเสียง" ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

"วิทยุ" หรือ ชื่อที่ถูกต้องตามหลักวิชาการคือ "วิทยุกระจายเสียง" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษ คือ Radio หรือ wireless โดยเฉพาะ wireless นั้นเป็นชื่อเรียกสื่อประเภทนี้ในยุคนั้น ๆ เพราะเป็นสื่อที่สามารถใช้ติดต่อกันโดยไม่ต้องใช้สาย ปัจจุบันยังคงใช้คำนี้โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษ (ยุทธนา สาริยา, 2527: 1)

คำว่า "วิทยุ" (Radio หรือ Wireless) หมายถึงการใช้คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (electromagnetic wave) หรือ คลื่นวิทยุเพื่อส่งกระจายเสียงออกอากาศโดยไม่ต้องใช้สายต่อเชื่อมระหว่างกัน (Kodensha Encyclopedia of Japan, vol.1: 171)

คำว่า กระจายเสียง (Broadcasting) หมายถึงการส่งรายการกระจายออกอากาศไปยังผู้รับ ซึ่งการออกอากาศนั้นเป็นการแพร่กระจายความมันเหิง ข่าวสาร การศึกษา และสารอื่น ๆ เพื่อให้ผู้รับที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปได้รับสิ่งเหล่านี้พร้อม ๆ กัน ไม่ว่าผู้รับจะอยู่ลำพังคนเดียวหรือเป็นกลุ่ม (Somsit Jitstaporn, 1988: 2)

เพราะฉะนั้น คำว่า วิทยุกระจายเสียง (Radio Broadcasting หรือ wireless Broadcasting) จึงหมายถึงการกระจายคลื่นวิทยุหรือคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าไปยังผู้รับได้คราวละ

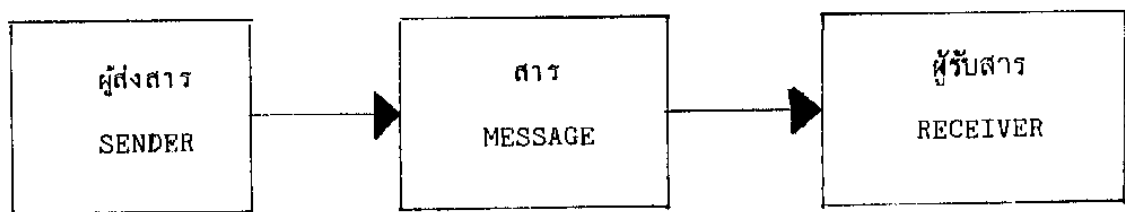
มาก ๆ ซึ่งในบางครั้งการส่งคลื่นวิทยุไปตามสาย ก็หมายถึงวิทยุกระจายเสียงด้วย (Kodensha Encyclopedia of Japan, vol.1: 171)

วิทยุกระจายเสียงเป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารชนิดหนึ่ง ซึ่ง คำว่า "การสื่อสาร" นี้ ชม ภูมิภาค (ม.ป.ป.: 7) ได้อธิบายว่า การสื่อสารตรงกับภาษาอังกฤษว่า Communication ซึ่งรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า Communis ซึ่งมีความหมายว่า Common หรือร่วมกัน เป็นความร่วมมือกันระหว่างผู้สื่อสารกับผู้รับสาร นั่นคือ ผู้สื่อสารจะต้องมีความมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์บางประการและส่งสารออกไปยังผู้รับสารเพื่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายนั้น เมื่อผู้รับเกิดผลตามความมุ่งหมายเช่นนั้นแล้ว ก็ถือว่าเกิดความร่วมมือกันระหว่างผู้สื่อสารกับผู้รับสาร

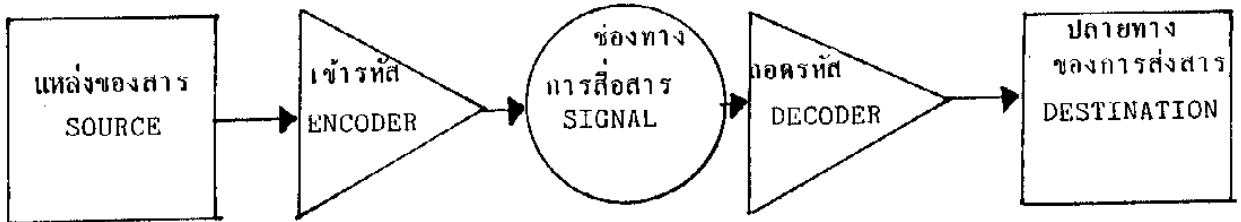
การรับรู้ข่าวสารของมนุษย์

จงจิต ศรีพรหม (2524: 8-13 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 21-35) ได้อธิบายถึง การติดต่อสื่อสารว่า โดยทั่วไปแล้วจะประกอบด้วยผู้ส่งสาร สาร และผู้รับฟังสาร ซึ่งจะประกอบด้วยรูปแบบ (Model) ต่าง ๆ ดังนี้

MODEL 1

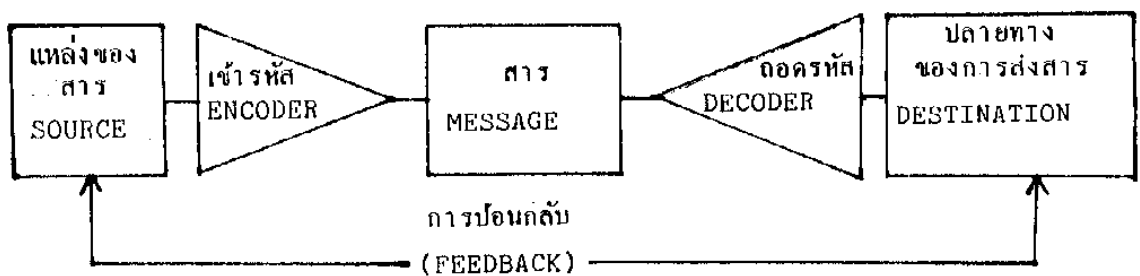
MODEL 2 Wilbur Schramm ได้เสนอรูปแบบ (model) ของการติดต่อสื่อสารดังนี้
 (จงจิต ศรีพรรณ 2524: 8 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 21)

Source และ Encoder ก็คือ Sender ส่วน Decoder และ destination ก็คือผู้รับ (receiver) เปรียบ Encoder เหมือนไมโครโฟน และ Decoder เหมือนลำโพง สำหรับ Signal คือภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสาร

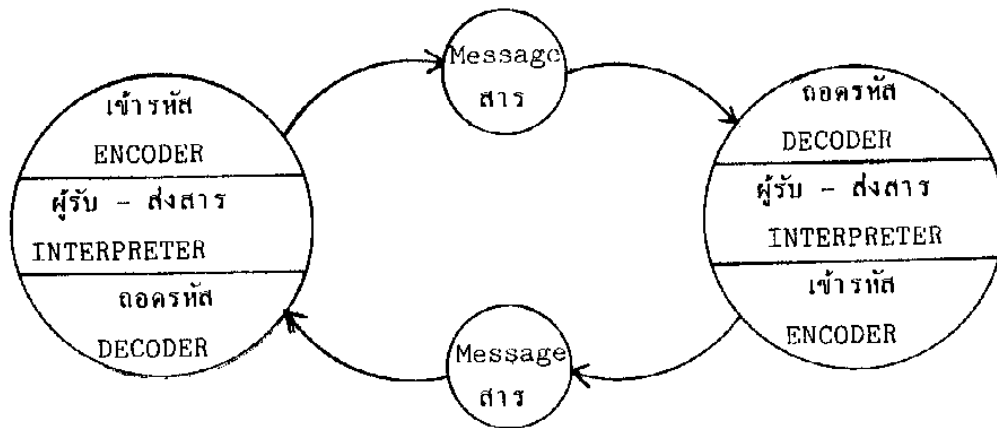
อีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจคือจากผู้ส่งสาร (sender) หรือแหล่งของสาร (source) จะผ่านกระบวนการแปลงสาร (encode) ให้เป็นสารที่ต้องการ (message) แล้วจึงมีกระบวนการถอดรหัส (decode) หรือการตีความของสารไปยังจุดหมายปลายทาง (destination) หรือผู้รับ (receiver) ตามรูปแบบของแชนนอน (Shannon) ซึ่งจะมีการย้อนกลับ (Feedback) ไปยังผู้ส่งดัง Model ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (จงจิต ศรีพรรณ 2524: 9 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 23)

MODEL 3

ส่วนออสกูด (Osgood) นั้นได้แสดงรูปแบบ (model) ของกระบวนการติดต่อสื่อสารไว้ใน model 4 ดังนี้ (จงจิต ศรีพรหม 2524: 9 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 24)

MODEL 4

จากรูปแบบนี้ ทั้งผู้รับและผู้ส่งทำหน้าที่ทั้งรับทั้งส่ง หลังจากที่ได้รับจากอีกฝ่ายหนึ่งจะตีความก่อนแล้วก็จะทำการส่งสารตอบกลับไป เป็นลักษณะของการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) ซึ่งทำให้ผู้ส่งทราบว่าผู้รับเข้าใจสารที่เขาส่งไปมากน้อยเพียงใด

สำหรับรายละเอียดใน Model ที่ 5 ใ้กล่าวถึง แหล่งของสาร (source-encoder) ซึ่งมีลักษณะสี่ประการคือ

1. ความชำนาญในการติดต่อสื่อสาร (skills)
2. ทัศนคติของผู้ส่ง (attitudes) ที่มีต่อผู้รับ
3. ระดับของความรู้ (knowledge level) ของผู้ส่งสัมพันธ์กับผู้รับ
4. ระบบของวัฒนธรรมและสังคมที่มีการติดต่อสื่อสารขณะนั้น

ความชำนาญการติดต่อสื่อสารนั้นมี 5 ประการ สองประการแรกคือความชำนาญในการเขียน การพูด สองประการหลังคือ ความชำนาญในการอ่านและการฟังของผู้รับ ประการสุดท้าย

คือความสัมพันธ์ของการส่งและการรับ ซึ่งหมายถึงการปรับภูมิหลังของทั้งสองฝ่ายนั่นเอง

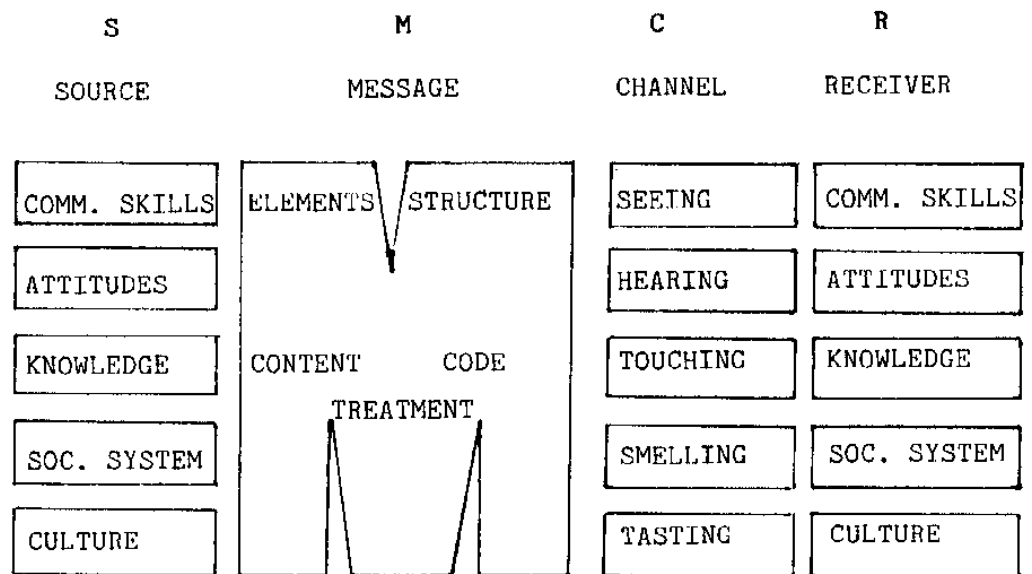
ส่วนทัศนคติของผู้ส่งนั้นรวมไปถึงทัศนคติของผู้ส่งเองที่มีต่อเรื่องราวที่เขาเสนอและทัศนคติที่มีต่อผู้รับสาร

ระดับความรู้ของผู้ส่งมีผลต่อข้อความที่เขาเสนอต่อผู้รับ ผู้ส่งจะต้องเข้าใจเรื่องราวที่เขาเสนอไปแล้วอย่างถ่องแท้

ระบบวัฒนธรรม สังคม มีผลต่อการตีความหมายของผู้รับสาร คนที่มาจากสังคมต่างกัน จะตีความเรื่องราวบางเรื่องต่างกัน ตามสภาพสังคม วัฒนธรรมที่เขาคุ้นเคย ดังจะได้ทำความเข้าใจในกระบวนการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้ (จงจิต ศรีพรหม, 2524: 11

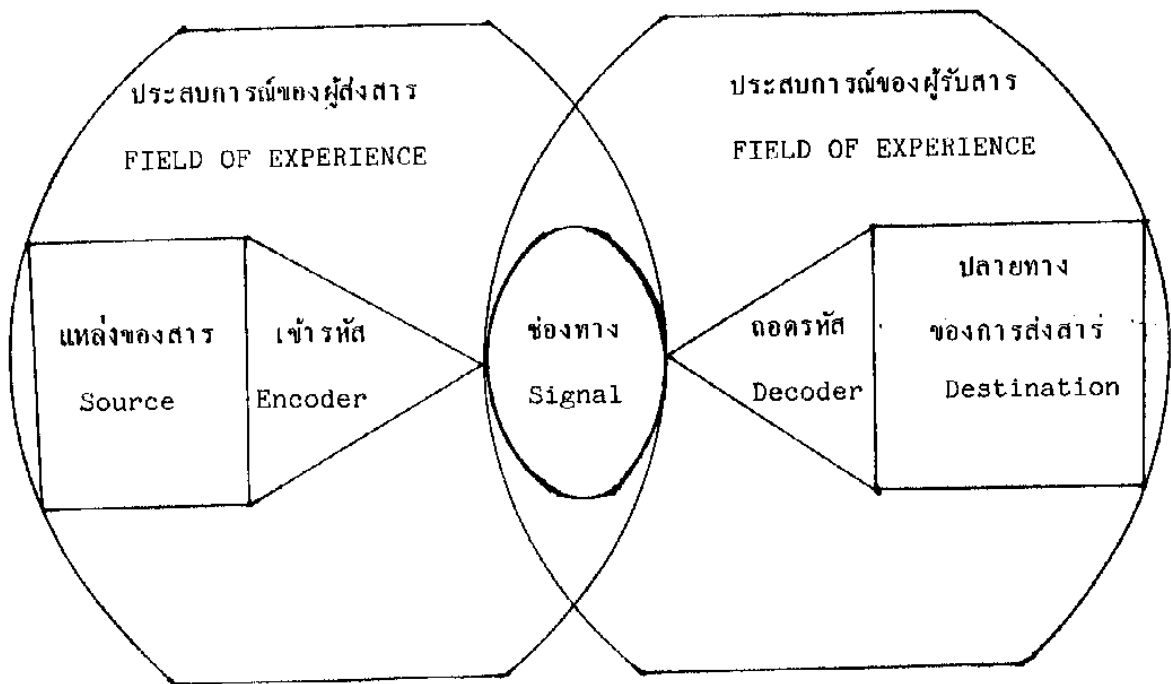
อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 41)

MODEL 5

ส่วน Model 6 คือการแสดงให้เห็นถึงกรอบของความรู้ ของผู้ส่งสารและผู้รับสารว่า มีความเข้าใจกันได้มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้รับสารด้วย (จงจิต ศรีพรรณ, 2524: 12 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 22)

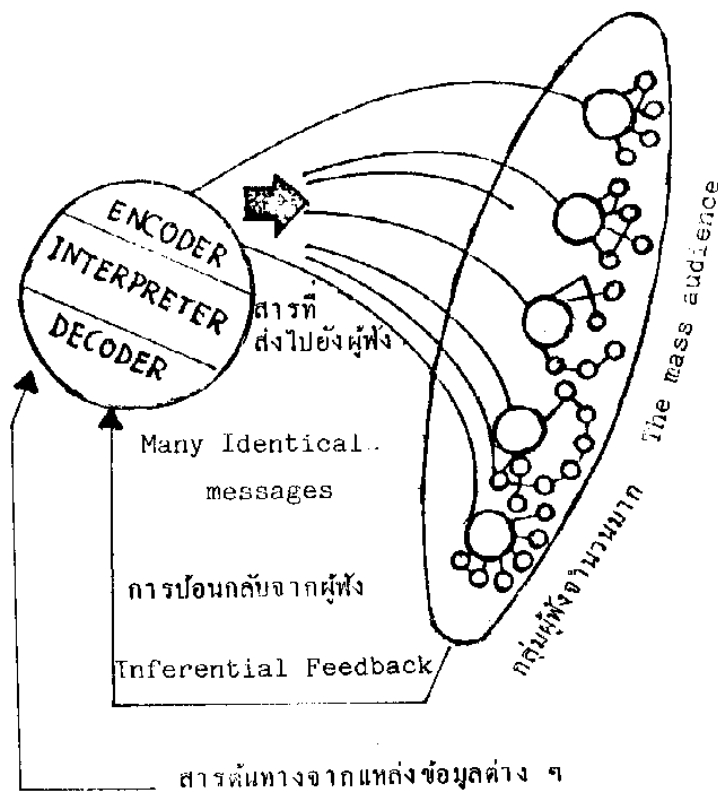
MODEL 6

MODEL 7 เป็น Model ที่ใช้สื่อสารไปยังกลุ่มผู้ฟังจำนวนมากโดยใช้หน่วยงานในการติดต่อสื่อสารไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานที่ต้องใช้วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ ก็ตามจะมีลักษณะดังนี้ (จงจิต ศรีพรรณ, 2524: 13 อ้างอิงมาจาก Wilbur Schramm, 1972: 35)

MODEL 7

การสื่อสารสำหรับกลุ่มผู้ฟังจำนวนมาก

Model นี้เป็นการสื่อสารไปยังผู้ฟังจำนวนมาก (mass audience) ซึ่งผู้รับสารแต่ละคนจะตีความจากผู้ส่งสารแตกต่างกันออกไป นอกจากนั้นในกลุ่มผู้ฟังย่อย ๆ ก็สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ โดยที่กลุ่มผู้ฟังทั้งหมดจะมีการป้อนกลับ (Feedback) ไปยังผู้ส่งสารได้ ซึ่งการป้อนกลับที่ได้จากการติดต่อสื่อสารมวลชนจะรู้ได้จากการสำรวจวิจัย การสังเกต การณ์ ฯลฯ

จากกระบวนการสื่อความหมาย 7 รูปแบบดังได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่ามีองค์ประกอบของการสื่อสารอยู่ 6 ประการดังนี้ (น้อย ศิริโชติ, ม.ป.ป.: 16-17)

1. ผู้ส่งสาร (Sources or Senders) หมายถึง ผู้ทำหน้าที่เลือกข่าวสารหรือเนื้อหาสาระ ความรู้ ฯลฯ แล้วส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มชนจำนวนมาก ที่เรียกว่ามวลชน
2. สาร (Message) หมายถึง เรื่องราว หรือเนื้อหาสาระต่าง ๆ ได้แก่ ความรู้ แนวความคิด เหตุการณ์
3. สื่อหรือช่องทาง (Media or channels) หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยในการถ่ายทอดเรื่องราวข่าวสาร แนวความคิด เหตุการณ์ สถานการณ์ ฯลฯ ที่ผู้ส่งสารต้องการส่งไปยังผู้รับสาร
4. ผู้รับสาร (Receivers) หมายถึง ผู้รับเรื่องราว ข่าวสาร แนวความคิด เหตุการณ์ สถานการณ์ หรือ สิ่งที่ผู้ส่งต้องการให้ทราบ ผู้รับอาจเป็นบุคคล กลุ่มชน หรือสถาบันก็ได้
5. ผล (Effect) หมายถึง สิ่งที่ยังเกิดขึ้นจากการมีผู้ส่งสาร ส่งข่าวสาร หรือเรื่องราวไปยัง ผู้รับสาร ผลที่เกิดขึ้น ผู้รับสารจะมีความเข้าใจ ไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง ปฏิเสธ ยอมรับ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะบรรลุตามจุดมุ่งหมายของการสื่อความหมายครั้งนั้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถและองค์ประกอบของผู้ส่งสาร ผู้รับสาร สื่อที่ใช้และสถานการณ์ของการสื่อความหมายเป็นสำคัญด้วย
6. การป้อนกลับ (Feedback) หมายถึง ผลที่ผู้รับสารสนองตอบกลับไปยังผู้ส่งสาร เช่น ผู้รับสาร เข้าใจข่าวและเห็นด้วยกับข่าวสารที่ได้รับ การตอบสนองก็จะเป็นในรูปการเห็นด้วย สนับสนุนร่วมกิจกรรม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า การสื่อสารนั้นเป็นการกระทำของผู้สื่อสารเพื่อให้เกิดผลบางประการที่วางเอาไว้ในตัวผู้รับสาร เมื่อผู้รับสารแปลความหมายของสาร แล้วทำการตอบสนอง การตอบสนองที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ เรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ (ชม ภูมิภาค, ม.ป.ป.: 9) และเมื่อใดที่มนุษย์เกิดการเรียนรู้ ก็หมายถึง เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง และดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งก็คือมนุษย์ได้รับการพัฒนาเนื่องมาจากการสื่อสารติดต่อระหว่างกันและกันนั่นเอง

บทบาทของวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนาประเทศ

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่ง จากการศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนในการพัฒนาประเทศของนักวิชาการทางด้านนิเทศศาสตร์พัฒนาการผู้มีชื่อเสียง คือ วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm, 1964: 127-144) ได้อธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนต่อการพัฒนาประเทศ ไว้ดังต่อไปนี้

1. สื่อมวลชนมีหน้าที่รายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นแหล่งสำคัญในการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศให้แก่ประชาชนได้ทราบ ในเวลาอันรวดเร็ว
2. สื่อมวลชนทำหน้าที่ขยายโลกทัศน์ ของประชาชนให้กว้างขวางขึ้นและนำสิ่งซึ่งไม่เคยพบไม่เคยเห็นและไม่เคยได้ยิน เข้ามาสู่ประสบการณ์ของประชาชน
3. สื่อมวลชนสามารถสร้างจุดสนใจให้แก่ สาธารณชนโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาสามารถใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือ เพื่อเรียกร้องความสนใจจากประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาได้
4. สื่อมวลชนสามารถขจัดความเชื่อที่มกต่าง ๆ ตลอดจนความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงลงได้
5. สื่อมวลชนสามารถสร้างบรรยากาศในการพัฒนา โดยให้ข่าวสารและกระตุ้นให้ประชาชนกลับมามองตนเองในสภาพการปัจจุบันที่ได้ดำเนินอยู่และพร้อมกันนี้มองอนาคตที่กำลังจะไปถึงอีกด้วย
6. สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนทัศนคติหรือค่านิยมที่ฝังแน่น
7. สื่อมวลชนช่วยส่งเสริมการตัดสินใจของบุคคลโดยการส่งผ่านข่าวสารไปตามช่องทางทางการสื่อสารระหว่างบุคคล
8. สื่อมวลชนช่วยสร้างชื่อเสียงให้แก่บุคคล โดยให้การยกย่อง ช่วยเสริมสร้างสถานภาพของบุคคล ช่วยสร้างผู้นำเพื่อให้มีโอกาสนำการพัฒนาเข้ามาสู่การปฏิบัติที่แท้จริง
9. สื่อมวลชนมีบทบาทในการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล และเผยแพร่ให้ประชาชนรับรู้นโยบายนั้น ๆ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นและปฏิบัติตามความคิดเห็นนั้นๆ ได้

10. สื่อมวลชนสามารถบังคับให้เป็นไปตามทัศนคติของสังคม สื่อมวลชนทำหน้าที่กระจายข่าวสารความประพฤติปฏิบัติที่ออกนอกกลุ่มนอกทางของทัศนคติของสังคมที่ยึดถืออยู่ ตลอดจนสร้างความชัดเจนแก่ประชาชนด้วย

11. สื่อมวลชนมีบทบาทในการให้ความรู้ ในด้านการพัฒนาประเทศนั้นประชาชนต้องได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้และมีทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ สื่อมวลชนเป็นตัวกลางในการรายงานข่าวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกให้ประชาชนทราบ กระตุ้นให้ประชาชนเห็นความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในทางที่ดีขึ้น รวมทั้งทำให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศอีกด้วย การใช้สื่อมวลชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศนี้ถ้าใช้อย่างถูกต้องและมีการวางแผนที่ดีแล้ว ก็จะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนประเภท วิทยุกระจายเสียง เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงมีคุณสมบัติหลายประการที่เราสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศได้ ดังที่ สุมณ อยุสิน (2530: 429-430) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวางทุกหนทุกแห่ง แม้แต่ประชาชนในชนบทซึ่งอยู่โดดเดี่ยวห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก คลื่นวิทยุก็สามารถแพร่กระจายเข้าไปถึงโดยมีอุปสรรคกีดขวางน้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่น เช่น วิทยุโทรทัศน์ซึ่งแพร่คลื่นเป็นเส้นตรง คลื่นจะกระจายไปไม่ได้ไกล ไม่สามารถผ่านภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงไปได้ หรือถ้าจะเปรียบเทียบกับหนังสือพิมพ์หากเส้นทางคมนาคมไม่สะดวกการขนส่งหนังสือพิมพ์ไปยังชนบทไกล ๆ ก็ไม่สามารถทำได้ วิทยุกระจายเสียงจึงเป็นสื่อมวลชนประเภทเดียวที่สามารถเอาชนะอุปสรรคในเรื่องระยะทางและความทุรกันดารของภูมิประเทศได้

2. วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่เดินทางได้รวดเร็วมากเพราะคลื่นวิทยุนั้นสามารถเดินทางได้เร็วเท่ากับความเร็วของแสงคือ 186,000 ไมล์ต่อวินาที ดังนั้น เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในเมือง ประชาชนในชนบทก็จะรู้ได้ในเวลาเดียวกัน วิทยุกระจายเสียงจึงสามารถรายงานข่าวสาร

ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ประชาชนมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในข้อนี้เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือพิมพ์จะเห็นว่าการผลิตหนังสือพิมพ์จะต้องผ่านกระบวนการพิมพ์ และการขนส่งซึ่งต้องใช้ระยะเวลาานกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง ดังนั้น กว่าที่ประชาชนในชนบทห่างไกลจะรู้ข่าวจากหนังสือพิมพ์ก็ล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์

3. วิทยูกระจายเสียงเป็นสื่อที่สามารถฟังได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้ฟังฟังได้ในขณะทำงานอื่น ๆ ไปด้วย เช่น ฟังวิทยูกระจายเสียงในขณะที่ทำไร่ ไถนา เพราะเป็นสื่อที่ไม่ต้องฟังอย่างตั้งใจก็สามารถเข้าใจได้จากเสียงที่ตั้งออกมาจากลำโพง ตรงข้ามกับการอ่านหนังสือพิมพ์ซึ่งต้องอ่านอย่างตั้งใจจึงจะรู้เรื่อง หรือการดูโทรทัศน์ก็เช่นเดียวกันผู้ชมจะต้องให้ความสนใจมากกว่าฟังวิทยูกระจายเสียงเพราะมีภาพที่คอยดึงดูดความสนใจ

4. วิทยูกระจายเสียงมีประสิทธิภาพมากในการให้ข่าวสารแก่ชาวชนบทที่ไม่รู้หนังสือ หรือด้อยความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ การฟังวิทยูกระจายเสียงจะทำให้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดีเช่นเดียวกับการอ่านหนังสือ

5. เครื่องรับวิทยูกระจายเสียงมีราคาถูกอันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ทำให้เครื่องรับวิทยูกระจายเสียงแบบทรานซิสเตอร์มีราคาถูก ประชาชนในชนบทซึ่งมีรายได้น้อยสามารถซื้อหาเครื่องรับวิทยูกระจายเสียงมาฟังได้ จะเห็นได้จากจำนวนเครื่องรับวิทยูกระจายเสียงทั่วประเทศมีจำนวนกว่า 7 ล้านเครื่อง

นอกจากนี้ สุมน อภัยสิน (2530: 445) ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า การจัตรายการเพื่อการพัฒนา มีลักษณะแตกต่างจากการจัตรายการวิทยูกระจายเสียงประเภทอื่น ๆ ซึ่งการจัตรายการเพื่อการพัฒนาจะมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. การจัตรายการวิทยูกระจายเสียงเพื่อการพัฒนาเป็นงานระดับชาติจึงต้องมีองค์การที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศเป็นผู้พัฒนานโยบาย และวางแผน

2. การจัตรายการวิทยูกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา ต้องมีการกำหนดกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย เฉพาะกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายของรายการประเภทนั้นจะมีขอบเขตแคบกว่ากลุ่มผู้ฟังรายการวิทยูกระจายเสียงทั่วไป

3. เนื้อหาของรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนาควรเป็นความรู้ใหม่ ๆ เป็นเรื่องที่น่าสนใจน่าติดตาม เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและพัฒนาสังคมส่วนรวมให้ดีขึ้น

4. รายการเพื่อการพัฒนา ควรเป็นรายการสั้น ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงความเบื่อของผู้ฟัง

5. การจ้ครายการวิทยุเพื่อการพัฒนา มีจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้ฟัง 3 ประการได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม

คุณค่าของวิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อสารมวลชนที่มีคุณค่า ซึ่ง ชม ภูมิภาค (ม.ป.ป. : 12-14) ได้กล่าวถึงคุณค่าของวิทยุกระจายเสียงไว้ดังนี้

1. สามารถกระจายเสียงออกอากาศได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์
2. สามารถเอาชนะในเรื่องระยะทาง เนื่องจากวิทยุสามารถเข้าถึงประชาชนได้ทุกหนทุกแห่ง แม้แต่ในชนบทที่อยู่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก คลื่นวิทยุก็สามารถแพร่กระจายไปถึงได้
3. ทำให้คนฟังรู้สึกเหมือนกับว่าตนเองมีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราว หรือ เหตุการณ์นั้น ๆ
4. สามารถก่อให้เกิดอารมณ์คล้อยตามได้ จึงเป็นแรงหนึ่งในการสร้างทัศนคติ การสอนให้คนได้รับความรู้กว้างขวางขึ้น
5. สามารถจะนำเอาผู้เชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่โดยเฉพาะ มาพูดให้ผู้ฟังจำนวนมากๆ ฟังได้
6. สามารถใช้สอนทักษะได้ กระตุ้นให้คนเกิดสนใจ และเสนอทักษะที่ไม่ยุ่งยากให้คนปฏิบัติได้
7. เป็นเครื่องมือในการให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่ที่ไม่มีโอกาสไปเรียนในโรงเรียนได้

8. เป็นเครื่องมือให้คนเห็นความสำคัญของปัญหา
 9. เป็นเครื่องมือเชื่อมต่อกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน
 10. การที่วิทยุเสนอเรื่องราวความคิดของคนตลอดเวลา จะทำให้คนฟังกลายเป็นคนคิดเป็น
 11. วิทยุมีราคาถูก เมื่อเปรียบเทียบกับในระยะทางกับสื่อมวลชนอื่น ๆ
 12. เป็นเครื่องมือส่งเสริมการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี
- อย่างไรก็ดี แม้ว่าวิทยุจะมีคุณค่ามากมายก็จริงแต่ก็มีข้อจำกัดดังนี้

1. วิทยุขึ้นอยู่กับเสียงอย่างเดียว
2. เสียงที่ออกไปอาจจะมีการออกอากาศเพียงครั้งเดียว
3. วิทยุเป็นสื่อทางเดียว ผู้ฟังจะได้ตอบหรือซักถามทันทีทันใดย่อมไม่ได้
4. เครื่องรับ เครื่องส่ง ก็ส่งผลต่อการรับฟังอยู่มากหากเครื่องส่งไม่ดี หรือเครื่องรับไม่ดี หรือทั้ง 2 อย่าง การรับฟังวิทยุก็ไร้ผลได้

นอกจากนี้ สมพงษ์ ศิริเจริญ และคนอื่น ๆ (2526: 241) ได้กล่าวถึงคุณค่าของวิทยุไว้ดังนี้

1. วิทยุให้เนื้อหาวิชาการทันเวลา ไม่ล้าสมัย
2. เอาชนะในเรื่องระยะทาง ความห่างไกล
3. วิทยุทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น
4. วิทยุมีกำลังก่อให้เกิดอารมณ์จึงทำให้เกิดทัศนคติที่ต้องการได้
5. วิทยุให้ความเชื่อถือ และนำผู้ชำนาญมาเป็นประโยชน์ในการสอนได้
6. วิทยุช่วยให้นักศึกษาว่างขวาง
7. วิทยุใช้ฝึกความสามารถในการแยกแยะ
8. วิทยุเป็นเครื่องมือสนองความแตกต่างของบุคคล บางคนเรียนรู้ได้ดีจากการเขียน บางคนเรียนรู้ได้ดีจากการฟัง ซึ่งวิทยุจะมีบทบาทอยู่มาก

จากคำกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า แม้ว่าวิทยุจะมีข้อจำกัดอยู่บ้างแต่วิทยุนับเป็นสื่อสารมวลชนที่มีคุณค่ามาก วิทยุสามารถเข้าถึงประชาชนและสร้างความเชื่อใจแก่ประชาชนได้มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่น เพราะฉะนั้นวิทยุจึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุ

รายการวิทยุ (radio Programming) ตามระเบียบ กว. พ.ศ. 2518 ได้ให้ความหมายว่า "รายการวิทยุกระจายเสียง หมายความว่า ประเภทเนื้อหาและข้อความของรายการที่ส่งวิทยุกระจายเสียงและหมายความตลอดถึงการจัดทำในเรื่องที่จะส่งวิทยุกระจายเสียง"

มูทอนา สาริยา (2527: 80 อ้างอิงมาจาก สนั่น ปัทมะทิน. 2527: 80) ได้อธิบายไว้ในศัพท์พจนานุกรมสื่อสารมวลชน ว่าด้วยวิทยุกระจายเสียงว่า "รายการวิทยุเป็นลักษณะการนำเสนอข้อความหรือสาระกั้นใดทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งลักษณะการนำเสนอ นั้นเป็นส่วนของตนเอง ไม่ปะปนกับส่วนอื่น ๆ เช่น การขึ้นต้นและลงท้าย เพื่อแสดงการสิ้นสุดของรายการ รายการแต่ละรายการจะมีรูปแบบต่าง ๆ กัน สำหรับระยะเวลาของการที่จะเรียกว่าเป็นรายการนั้นกำหนดกันว่า ควรมานานกว่า 3 นาทีขึ้นไป

รายการวิทยุมีหลายแบบ เพราะได้มีการคิดค้นวิธีการจัดรูปแบบรายการวิทยุไว้หลายวิธี และต่างแบบ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบรายการที่เกี่ยวข้องดังนี้

รูปแบบของรายการวิทยุเพื่อการพัฒนา

เนื่องจากการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา มุ่งเสนอสิ่งที่เป็นความรู้หรือข่าวสารแก่ ประชาชน เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม รวม

ทั้งต้องการสร้างความประทับใจและดึงดูดผู้ฟังให้ติดตามรายการตลอดเวลา ผู้จัดรายการวิทยุจึงต้องเข้าใจในรูปแบบรายการประเภทต่าง ๆ เพื่อที่จะได้นำมาใช้ให้ประสบผลดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงเนื้อหาและความสนใจของผู้ฟังเป็นประการสำคัญ และมีการดัดแปลงปรับปรุงบทกระจายเสียงเป็นรูปแบบต่าง ๆ โดยผู้เกี่ยวข้องในวงการต้องสังเกตพิจารณาว่ารูปแบบนั้นมีจุดเด่นหรือข้อดีและเหมาะกับเรื่องนี้หรือไม่ ซึ่งรูปแบบต่าง ๆ นั้น วิเชียร โฉมภาค (2524: 11-12 อ้างอิงมาจากกระทรวงศึกษาธิการ) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. แบบพูดบรรยายล้วน (Straight Talk) เป็นบทกระจายเสียงที่มีแต่คำพูดบรรยายตลอดใช้คนพูดเพียงคนเดียว เนื้อหามาใช้เวลาให้น้อย
2. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการเชิญบุคคลที่มีชื่อเสียงหรือมีความชำนาญในทางหนึ่งทางใดมาสัมภาษณ์ออกอากาศ อาจเป็นคนเดียวหรือ 2 คนก็ได้
3. แบบอภิปรายเป็นคณะหรือโต๊ะกลม (Panel or Round Table) เป็นแบบที่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นโต้แย้งกัน ทำให้ผู้ฟังเกิดความคิดเห็นในหลายแง่มุม รูปแบบนี้ ผู้เข้าอภิปรายต้องมีความรู้หรือความชำนาญเรื่องนั้น ๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนที่กัน
4. แบบบันทึกเหตุการณ์จริง (Actuality or On-the-spot) เป็นการถ่ายทอดหรือบันทึกเสียงจากสถานที่ซึ่งเกิดเหตุการณ์
5. แบบแข่งขันตอบปัญหา (Quiz Bee) เป็นการตั้งคำถามให้ผู้ร่วมรายการเป็นผู้ตอบเป็นปัญหาที่เหมาะสมและเกี่ยวข้องกับผู้ฟังด้วย
6. แบบแถลงปัญหาหรือโต้วาที (Forum or Debate) เป็นแบบที่ต้องมีผู้ดำเนินการให้ผู้เข้าร่วมรายการใช้เหตุผลโต้แย้งเพื่อให้เกิดความคิดและพิจารณาเหตุผล และขยายข้อเท็จจริงหลายแง่หลายมุม
7. แบบการละคร (Dramatization) เป็นแบบการแสดงด้วยเสียงคน เสียงดนตรี เสียงประกอบ ให้เกิดภาพพจน์ในความคิดของผู้ฟังถึงเรื่องราวที่ดำเนินไป
8. แบบสาธิต (Demonstration) เป็นแบบเรียนทางวิทยุที่ครูและนักเรียนมีส่วนร่วมตามบทกระจายเสียงขณะที่กำลังรับฟัง บางครั้งผู้ฟังต้องใช้อุปกรณ์ประกอบด้วยในขณะที่รับฟัง รายการบางครั้งหยุดเป็นช่วง ๆ เพื่อให้ผู้ฟังได้กระทำ

9. แบบดนตรี (Music) ที่ใช้ดนตรีประกอบบทเรียนในลักษณะต่าง ๆ

10. แบบห้องเรียนจำลอง (Classroom Mock-up) เป็นลักษณะการถ่ายทอดเสียงจากห้องเรียนที่มีครูสอนนักเรียนตามปกติ

นอกจากการแบ่งรูปแบบของรายการดังกล่าวแล้ว อูฟาร์ เนื่องจำนงค์ (2508: 30-218) ยังได้แบ่งรูปแบบของรายการเพิ่มจากที่กล่าวมาแล้วคือ

1. รายการสนทนา (Conversational Programme) เป็นการสนทนาโต้ตอบระหว่างคนถึง 3 คนขึ้นไปแสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน

2. รายการแบบแม็กกาซีน (Magazine Programme) เป็นการรวบรวมคำสัมภาษณ์ของหลายแบบหลายเรื่องจากบุคคลหลาย ๆ คน มาต่อไว้ในรายการเดียวกัน

3. รายการสารคดี (Feature) เป็นการเล่าเรื่อง ให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ใช้อารมณ์ และโน้มน้าวจิตใจ

4. รายการเพลง เป็นการเสนอเพลง 95 เปอร์เซ็นต์ และเวลาที่เหลือก็สลับด้วยข่าว ความรู้หรือ บทความ

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่ารูปแบบของรายการวิทยุแบ่งได้หลายแบบแล้วแต่ว่าผู้แบ่งจะใช้วัตถุประสงค์หรือหลักการจัดรายการวิทยุเป็นหลัก ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้ใช้หลักการจัดรายการวิทยุเป็นหลัก และจะขอก้าวโดยละเอียดเฉพาะรูปแบบรายการซึ่งผู้วิจัยได้เลือกเป็นตัวแปรอิสระเท่านั้นคือ

1. รูปแบบบรรยาย (Straight Talk หรือ Talk Programme) การบรรยายเป็นรายการที่มีกระบวนการผลิตขั้นพื้นฐาน (Basic Formats) โดยใช้เสียงประกอบเพื่อให้รายการน่าฟังขึ้น รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ใช้เสียงพูดเพียงคนเดียว เช่น อาจจะเป็นการรายงานข่าว วิเคราะห์ข่าว วิจารณ์ข่าวหรืออาจจะเป็นการบรรยายจากเหตุการณ์หรือสถานที่ที่เกิดเหตุจริง การบรรยายหรือการพูดคุยกับผู้ฟังนี้ ได้แก่ รายการบทความ การเล่าเรื่อง การอ่านวรรณกรรม หรือบทกวี รวมทั้งสโปคโฆษณาบางชนิด (เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์, 2531: 133)

เนื่องจากรูปแบบบรรยายหรือบทความนี้ใช้เสียงพูดเพียงคนเดียว จึงไม่ควรใช้เวลานานจนเกินไปควรมีความยาวตั้งแต่ 1-2 นาที ไปจนถึง 5-10 นาที เพราะถ้านานกว่านั้นจะก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายได้ สำหรับเนื้อหาจะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ไม่จำกัดขึ้นอยู่กับผู้จัดว่าจะเสนอรายการไปในแนวใด แต่เนื้อหาของรายการควรเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง และเนื่องจากรายการประเภทนี้เป็นรายการที่มีผู้ดำเนินการคนเดียว การดำเนินรายการจึงต้องให้ลีลาการพูดที่เชิญชวนให้ติดตามฟัง โดยต้องเน้นการใช้สำนวนภาษาเป็นพิเศษ คือ จะต้องใช้ภาษาที่ง่าย และทำให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวโดยตลอด และควรใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพ หรือสร้างจินตนาการตามได้ง่ายที่เรียกว่า "picture words" ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเห็นจริงเห็นจังไปด้วยกับสาระที่เสนอ นอกจากนี้ในบางรายการที่ต้องการชักจูงให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามไปในแนวความคิดใดแนวคิดหนึ่ง การใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพก็จะสามารถชักจูงให้ผู้ฟังคล้อยตามไปด้วย (จุมพล รอดคำดี, ระวีวรรณ ประกอบผลและ เกริกเกียรติ พันธุ์พิพัฒน์ 2523: 2-3)

2. รูปแบบสนทนา (Conversational Programme) รูปแบบนี้เป็นรายการที่มีกระบวนการผลิตขั้นพื้นฐาน (Basic Formats) เช่นเดียวกัน โดยใช้เสียงพูด 2 เสียงขึ้นไป รูปแบบนี้ก็คือการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นระหว่างบุคคล 2 คนขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 4 คน ทั้งนี้ขึ้นกับช่วงเวลาของรายการ รายการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียงนี้แตกต่างจากการพูดคุยทั่วไป คือมีการลำดับ เนื้อหาอย่างมีระเบียบและมีวัตถุประสงค์ของการพูดคุยอย่างแจ้งชัด คู่สนทนาต่างมีบทบาทในการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้ฟังในลักษณะใกล้เคียง ทั้งนี้จะมีผู้หนึ่งที่นำการสนทนานั้นไปสู่เป้าหมาย รายการสนทนานั้นมีชื่อที่อยู่หลายประการคือ

1. รายการสนทนา มีความหลากหลาย (variety) คือมีการสลับเสียงของคู่สนทนาโดยธรรมชาติ นอกจากนั้นในรายการสนทนายังสามารถใส่เนื้อหาในหลายเรื่องอยู่ในรายการเดียวกัน ทำให้มีความหลากหลายของเรื่องที่เสนออีกด้วย

ACC. No. **088457**.....
DATE RECEIVED - 30 ธ.ค. 2553
CALL No.

2. รายการสนทนามีความเป็นกันเองกับผู้ฟัง โดยน้ำเสียง และลีลาของการสนทนาจะทำให้ผู้ฟังรับเนื้อหาสาระไปโดยไม่รู้ตัว และมีความรู้สึกเหมือนนั่งอยู่ในวงสนทนาด้วย

3. รายการสนทนาสามารถสร้างความเชื่อถือให้กับผู้ฟังได้สูง เนื่องจากได้รับข้อมูลข่าวสารในเรื่องเดียวกันจากผู้รู้หลายท่านในเวลาเดียวกัน (สุรินทร์ แผลงประสพโชค, 2531: 371)

3. สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) สำหรับรูปแบบรายการแบบนี้เป็นรูปแบบที่มีคุณค่าในการสื่อสารเป็นอย่างมาก และมีผู้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อพื้นบ้านไว้ดังนี้

จุมพล รอดคำดี (2527: 2) ได้อธิบายว่า สื่อพื้นบ้านนี้ได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์มาตั้งแต่สมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โดยได้ประกาศนโยบายของรัฐบาล ในปี 2523 เป็นมีการท่องเที่ยว และได้จัดสรรงบประมาณให้แต่ละจังหวัดพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาสื่อพื้นบ้าน ตลอดจนการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามดั้งเดิมของแต่ละจังหวัดให้คนรุ่นใหม่ได้ชมและจงใจให้เกิดความหวงแหนและอนุรักษ์เอาไว้ไว้ในศรีสง่าแก่บ้านคู่เมือง

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (ม.ป.ป.: 40 - 45) ได้กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านหมายถึงรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคน ที่ได้ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี สื่อพื้นบ้านจึงควรครอบคลุมการแสดงต่าง ๆ เช่น เพลง ระบาย ละคอน การละเล่น และกีฬาที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะ ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสารและมีประโยชน์ต่อการสื่อสารเป็นอย่างมาก เพราะสื่อพื้นบ้านเป็นการบันเทิง และเป็นการสื่อสารแบบบุคคล การเปลี่ยนพฤติกรรมทำได้ง่าย นอกจากนี้สื่อพื้นบ้านยังเป็นการแสดงค่านิยมและวิถีชีวิตของประชาชนระดับพื้นฐานของชาตินอกเหนือไปจากการให้ข่าวสาร ดังนั้นเราอาจให้ข่าวสารที่เป็นค่านิยม และวิถีชีวิตที่เหมาะสมกว่าเดิมแก่ชุมชนนั้นได้

อย่างไรก็ตามการที่จะนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เผยแพร่ข่าวสารให้ได้ผล ควรพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้

1. สื่อพื้นบ้านนั้นเปิดโอกาสให้สอดแทรกข่าวสารได้มาก
2. สื่อพื้นบ้านนั้นเป็นที่นิยมของคนหมู่มากและแสดงบ่อย ๆ
3. สื่อพื้นบ้านนั้นเปิดโอกาสให้คนดูมีส่วนร่วมมาก
4. สื่อพื้นบ้านนั้นเหมาะที่จะสอดแทรกข่าวสารชนิดที่ต้องการ

ศิริพรรณ สายหงษ์ (2531: 81 - 84) ได้ศึกษาถึงบทบาทของสื่อพื้นบ้านกับการศึกษา นอกโรงเรียนโดยสรุปว่าการนำความรู้ต่าง ๆ ผ่านทางสื่อพื้นบ้านในลักษณะการให้การศึกษาไม่เป็นระบบนั้นสามารถทำได้ เพราะลักษณะนิสัยค่านิยมของคนไทยนั้นมีความรักสนุก (Fun-loving) ชอบความบันเทิง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต (Life long Education) แต่อย่างไรก็ตาม การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในงานการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทยอยู่ในวงจำกัด กล่าวคือมักจะใช้เพื่อการประชาสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็ยังไม่มีการวิจัยประเมินผลอย่างจริงจังถึงผลที่ได้รับ แต่สื่อพื้นบ้านก็มีข้อดี คือ สามารถควบคุมเนื้อหาให้เป็นไปตามที่ต้องการได้และมีโอกาส "ซ้ำ" "ย้ำ" "เตือน" และต่อเนื่องตามหลักการของสื่อที่ดีได้

พาร์เมอร์ (Shyam Parmer, 1975: 14 - 15) ได้กล่าวว่าสื่อพื้นบ้านนั้นมีข้อดีอยู่มากมายและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้ถูกกาลเทศะได้ดังนี้

1. สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่ใกล้ชิดกับประชาชนทั้งประเทศ และแสดงออกทางอารมณ์มากกว่าการให้เหตุผลในเชิงวิชาการ
2. สื่อพื้นบ้านสามารถดัดแปลงการแสดงได้หลายรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการในด้านการสื่อสาร
3. สื่อพื้นบ้านเป็นของท้องถิ่นและมีชีวิต สามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มคนฟังหรือคนดูได้ดีกว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่
4. สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่ง่ายสำหรับชาวบ้าน

5. สื่อพื้นบ้านสามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ ๆ ได้เสมอ
6. สื่อพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความถูกต้องเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนสมัยใหม่

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า รูปแบบบรรยาย มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวในแง่ความรวดเร็ว ประหยัด และมีกระบวนการผลิตอย่างง่าย ๆ ส่วนรูปแบบสนทนา แม้ว่าจะมีกระบวนการผลิตเพิ่มขึ้น แต่ก็มีความหลากหลายและสร้างความเชื่อถือให้กับผู้ฟังได้สูง เนื่องจากได้รับข่าวสารจากผู้รู้หลายท่าน ส่วนสื่อพื้นบ้านเป็นมรดกของชาติ เคยมีบทบาทอย่างสำคัญในการสื่อสารและการพัฒนา ก่อนปรากฏการณ์ของสื่อมวลชน แม้ว่าในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านจะลดความสำคัญลงไปบ้าง แต่ก็ยังมีความหมายต่อประชาชนในสังคมไทยอยู่มาก การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการสื่อสารและการพัฒนาในส่วนที่สื่อมวลชนด้อยสมรรถนะอยู่นั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่สื่อพื้นบ้านโดยตรงแล้ว ประการสำคัญที่สุด การนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการสื่อสารนั้นจะเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายของการสื่อสารให้เกิดประสิทธิผลโดยสมบูรณ์

งานรายการวิทยุของกรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อประชาชนในชนบท

กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้มีการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงเพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งหน่วยงานในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งรายการวิทยุกระจายเสียงที่หน่วยงานของกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดขึ้นนั้นจะมีลักษณะเป็นการเรียนการสอนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยวิทยุโรงเรียน" การศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ หรือแม้แต่รายการวิทยุเพื่อการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งส่วนหนึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้มอบหมายให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้รับผิดชอบโดยเผยแพร่ความรู้ในแง่วิชาการและรายการประเภทให้ข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ เช่น ข่าวสารข้อมูลทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม รวมทั้งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชนบท โดยใช้สถานีวิทยุในท้องถิ่น และส่วนหนึ่งได้ส่งเทปนำไปออกใน "หอกระจายข่าว" หรือที่เรียกว่า "เสียงตามสาย" ซึ่งเป็นแหล่งในการให้ข่าวสารที่สำคัญยิ่งในชนบท โดยเฉพาะในชุมชน

ขนาดเล็กระดับหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ข่าวสารทางวิชาการและข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ถึงประชาชนอย่างแท้จริง

"หอกระจายข่าว" เป็นสื่อประเภทหนึ่งที่นับเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญประจำหมู่บ้าน และมีคุณค่ามากมาย ดังที่ กองสุศึกษา กระทรวงสาธารณสุข (2530 : 78) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. ทำให้ชาวบ้านได้รับข้อมูลข่าวสารรวดเร็วและทั่วถึง
 2. ประกาศหรือแจ้งข่าวความเคลื่อนไหวราคาสินค้า พืชผลเกษตรของหมู่บ้าน และราคาสินค้าของตลาด
 3. ประกาศเหตุคว่น เหตุร้ายภัยพิบัติได้ทันที
 4. ประกาศ ประชาสัมพันธ์ งานบุญ งานกุศล ตลาดนัด
 5. ข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ตลอดจนงานรื่นเริง งานบันเทิงประจำปีของหมู่บ้าน
 6. หอกระจายข่าวเป็นระบบกระจายเสียงที่ง่าย ส่วนใหญ่มีอยู่เกือบทุกหมู่บ้านอยู่แล้ว
 7. หอกระจายข่าวเป็นสมบัติของชาวบ้านทุกคนสามารถใช้เพื่อช่วยแก้ปัญหาเบื้องต้นของหมู่บ้านได้ตรงกับความต้องการ
 8. สื่อมวลชนต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ไม่สามารถให้ข้อมูลข่าวสารที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้
 9. หอกระจายข่าวเป็นจุดรวมให้มีการประสานงานกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน ชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกัน และเจ้าหน้าที่กับเจ้าหน้าที่ทำให้มีความใกล้ชิด
- เนื่องจากหอกระจายข่าวมีความสำคัญ ๆ ดังกล่าว ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคใต้ จึงได้มีการผลิตรายการวิทยุเพื่อประชาชนขึ้น เช่น รายการ 10 นาที เพื่อชีวิต ซึ่งนอกจากจะออกอากาศทางสถานีวิทยุส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังได้มีการพัฒนาค่านเนื้อหารายการ และรูปแบบ และได้จัดทำเทปรายการเป็นชุด ๆ เพื่อนำไปใช้ในการบริการยังหอกระจายข่าวอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา

อีมา (Ema, 1984) ได้ศึกษาการใช้วิทยุเพื่อพัฒนาชนบท พบว่าวิทยุเป็นสื่อที่ใช้พัฒนาชนบทได้อย่างดีเยี่ยม แต่ต้องขึ้นอยู่กับการใช้เทคนิคและการจัดการด้านต่าง ๆ เข้าช่วย ซึ่งประกอบด้วย ความชัดเจนของโครงการ ความร่วมมือกันระหว่างผู้ผลิตรายการวิทยุกับผู้เชี่ยวชาญ ในการกำหนดนโยบายจากการประชุมของรัฐ ควรมีการนิเทศเป็นครั้งคราว มีการฝึกอบรม และมีการพิจารณาวิเคราะห์โครงการเป็นระยะ ส่วนรูปแบบของรายการควรมีความหลากหลาย มีความลึกในเนื้อหาความรู้และเหมาะสมกับผู้ฟังในกลุ่มเป้าหมาย

เฮิร์น (Hein, 1985) ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนาชนบทโดยศึกษาหลักการและการปฏิบัติของสถานีวิทยุ บาฮาไอ (Baha'i) ในเมืองโอตาวัลโล ประเทศเอกวาดอร์ พบว่า องค์ประกอบที่ทำให้วิทยุบาฮาไอได้รับความนิยมนจากผู้ฟังและมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพของสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจของผู้ฟังซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองและชาวชนบทโดยทั่วไปอย่างยิ่ง เนื่องจาก สถานีวิทยุบาฮาไอ ใช้หลักการและการปฏิบัติ ดังนี้คือ นำการวิจัยทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีการศึกษาปรัชญาในแง่มุมต่าง ๆ จัดโครงสร้างในการบริหาร แบ่งแยกการจัดการอย่างเป็นระบบมีขั้นตอนในการผลิตรายการ และการเลือกเนื้อหา นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้รับการฝึกอบรม ตลอดจนมีการสำรวจความคิดเห็นจากผู้ฟังในแง่มุมต่าง ๆ

เอลกินดี (Elgindi, 1986) ได้ทำการศึกษาถึงผลสัมฤทธิ์ของการนำวิทยุมาใช้เพื่อการพัฒนาชนบทในประเทศอียิปต์ ซึ่งผู้วิจัยได้ไปเยี่ยมเยียนและพบปะพูดคุย กับผู้อำนวยการของสถานีโคโร, ทานซา และเอลเมเนีย พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ 33 คน จากสถานีดังกล่าว ผลจากการศึกษาพบว่า การจัตรายการวิทยุเพื่อชนบทของประเทศอียิปต์ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจาก

1. พื้นฐานทางสังคมของผู้ผลิตรายการมีความแตกต่างกันอย่างมากกับผู้ฟัง
2. ผู้จัตรายการส่วนใหญ่มีทัศนคติไม่ดีต่อชาวชนบท

3. เสียงของผู้บรรยายราบเรียบเกินไป ไม่มีชีวิตชีวาและไม่เป็นกันเองกับผู้ฟัง

โมเอเมกา (Moemeka, 1987) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อส่งเสริมสุขภาพของชุมชนและชาวชนบทในไนจีเรีย โดยใช้การวิจัยแบบสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้ฟังที่อยู่ไกลสถานี จำนวน 194 คน และผู้ฟังที่อยู่ไกลสถานีจำนวน 201 คน รวม 395 คน ซึ่งผู้ฟังที่อยู่ไกลสถานี ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีด้วย ผลจากการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้ฟังในชนบท ทำให้ผู้ฟังสามารถที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะด้านสุขภาพอนามัย สุขากิจาบาล และการโภชนาการของชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังปรากฏว่ากลุ่มที่ผู้ฟังมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นมีสุขภาพดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ผิดกับกลุ่มที่ 2 ที่อยู่ห่างไกลจากสถานี และไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานี

สมควร กวียะ (2524) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการรับสารของประชาชนในหมู่บ้านชนบทของไทยโดยใช้สื่อประเภท หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ กลุ่มตัวอย่างคือ 100 ครอบครัวจาก 1 หมู่บ้านในแต่ละภาค เครื่องมือที่ใช้สำรวจวิจัยเป็นแบบสอบถามซึ่งผู้วิจัยดัดแปลงมาจากแบบสอบถามในการวิจัยของ AMIC (Asian Mass Communication Research and Information Centre) เรื่อง "Media Habits" และเรื่อง "Information Needs of a Typical Village in Philisia" ผลจากการวิจัยพบว่าวิทยุเป็นสื่อที่แพร่หลายและได้รับความนิยมเชื่อถือมากที่สุด และเมื่อวิเคราะห์จากระดับการศึกษาของชาวบ้านแล้วปรากฏว่าชาวบ้านในทุกระดับการศึกษาได้ให้ความสนใจรับฟังรายการวิทยุทุกวัน นอกจากนี้อาชีพของชาวชนบทก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อนิสัยการรับฟังวิทยุทุกวันของชาวชนบท ส่วนการใช้เวลามากน้อยในการรับฟังรายการวิทยุในแต่ละวันนั้น ปรากฏว่าอายุของชาวชนบทมีผลต่อการใช้เวลารับฟังรายการวิทยุ นั่นคือได้พบว่าชาวชนบทในวัยต้นได้ใช้เวลารับฟังรายการวิทยุประมาณวันละ 3 - 5 ชั่วโมง แต่การรับฟังรายการวิทยุจะลดลงบ้างเมื่อเข้าสู่อายุวัยกลาง และเมื่อถึงช่วงอายุวัยชราการรับฟังรายการวิทยุจะเพิ่มขึ้นอีก แต่เฉลี่ยแล้วรับฟังไม่เกินวันละ 3 ชั่วโมง อย่างไรก็ตามได้พบว่าลักษณะการประกอบอาชีพของชาวชนบทมีผลต่อการใช้เวลามากน้อยในการรับฟังรายการวิทยุด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกร

ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวชนบทนั้นลักษณะการทำงานได้เอื้ออำนวยให้รับฟังรายการวิทยุพร้อม ๆ กับการทำงานได้มากกว่าการประกอบอาชีพในลักษณะอื่น ๆ นอกจากนี้ยังได้พบว่าชาวชนบทส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้มีอาชีพเกษตรกรรมไม่นิยมฟังรายการวิทยุหลังเวลา 21.00 น.ไปแล้ว

ส่วนประเภทรายการที่ชาวชนบทนิยมชมชอบนั้น ได้พบว่าอายุมีอิทธิพลต่อความชอบและไม่ชอบรายการวิทยุ กล่าวคือ ชาวชนบทในวัยต้นส่วนใหญ่ชอบรายการประเภทบันเทิงมากที่สุด รองลงมาชอบรายการข่าวและไม่ให้ความสนใจต่อรายการที่เป็นสาระประโยชน์อื่น ๆ เท่าที่ควร ชาวชนบทในวัยกลางมักจะชอบรายการข่าว รองลงไปชอบรายการที่เป็นประโยชน์ต่ออาชีพเศรษฐกิจ ชาวชนบทในวัยชราชอบรายการข่าวมากที่สุด รองลงไปชอบรายการเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี เป็นที่น่าสังเกตว่าประเภทรายการที่เป็นสาระประโยชน์โดยตรง เช่น รายการประเภทที่ให้สาระความรู้ เรื่องสุขภาพอนามัยและการศึกษา ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ส่วนประเภทโฆษณาซึ่งเผยแพร่ผ่านทางสื่อประเภทวิทยุขณะนั้น ชาวชนบทส่วนใหญ่จะตอบว่ารู้สึกเฉย ๆ ต่อการโฆษณาทางวิทยุ ซึ่งก็น่าจะเป็นจริงเพราะการโฆษณามีอิทธิพลอย่างชัดเจนต่อการเลือกซื้อสินค้าใด ๆ ของชาวชนบทซึ่งมักจะซื้อสินค้าชนิดที่สะดวกต่อการหาซื้อ มากกว่าอึ่งพบว่าโดยทั่วไปชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีเครื่องรับวิทยุครอบครัวยุค 1 เครื่องเป็นอย่างน้อย

นั่นวัน สุชาโต และคณะ (2521) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อสารมวลชนเพื่อการวางแผนครอบครัว ดำเนินการสำรวจชนิดของสื่อ และผู้รับสารใน 3 ภาคของประเทศไทยคือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ พบว่า

ภาคเหนือ วิทยุจะเป็นสื่อที่แพร่หลายที่สุดในภาคเหนือมีผู้รับฟังเป็นประจำทุกวันและส่วนใหญ่ชาวเขาภาคเหนือเป็นเจ้าของวิทยุของตนเอง แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ กลุ่มอายุ 41 ปีขึ้นไป จะฟังวิทยุเป็นประจำวันมากที่สุด และช่วงเวลาตอนหัวค่ำจะเป็นช่วงเวลาที่รับฟังมากที่สุด

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิทยุเป็นสื่อสำคัญในการให้ข่าวสารและการบันเทิงแก่ประชาชนในภาคนี้

ภาคใต้ วิทยุก็เป็นสื่อที่แพร่หลายที่สุด แต่เมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ปรากฏว่าประชาชนในภาคใต้ชกบฟังวิทยุน้อยกว่าภาคอื่น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุ และรูปแบบของรายการวิทยุ

เวอร์นอน (Vernon, 1951) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสนใจในรายการวิทยุของทหาร โดยให้เข้ารับฟังวิทยุตามปกติแล้วให้บันทึกระดับความยากง่ายของการพูดบรรยายและความน่าสนใจไว้ หลังจากนั้นให้เขียนข้อความหลักที่ได้จากรายการจากการศึกษาพบว่า ผู้จัดรายการสามารถสร้างความสนใจของผู้รับฟังรายการวิทยุด้วยเนื้อหาของการพูดบรรยายสำคัญกว่าสิ่งอื่น เนื้อหาการพูดบรรยายที่ประสบผลสำเร็จเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับรูปธรรมซึ่งคุ้นเคยกับผู้ฟังอยู่แล้ว และประการสำคัญลักษณะของรายการต้องมีความน่าสนใจด้วย

โอเลอร์อน (Oleron, 1959) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรายการวิทยุว่าจะมีอิทธิพลมากขึ้นหรือไม่น้ ถ้าผู้บรรยายในรายการเป็นคนที่มีชื่อเสียง ผลจากการศึกษาพบว่า ชื่อเสียงของผู้บรรยายนั้นสำคัญมากสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ลีลาและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกันทำให้เกิดความชอบได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิตินอกจากนั้นยังพบว่า หนังสือแบบเรียนที่อ่านโดยผู้ออกอากาศที่มีชื่อเสียงนั้นได้ผลดีกว่าหนังสือแบบเรียนที่เขียนโดยผู้เขียนที่มีชื่อเสียง

พรทิพย์ โทสกุล (2523) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลของการเผยแพร่ข่าวสารการเกษตร ทางวิทยุกระจายเสียงโดยรูปแบบการบรรยายกับรูปแบบละคร กลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกกลุ่มสนใจวิชาการเกษตรในโครงการการศึกษาออกโรงเรียนทางวิทยุไปรษณีย์ ของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคกลาง ราชบุรี จำนวน 2 กลุ่ม กลุ่มละ 28 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถามและแบบทดสอบ ผลจากการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มสนใจวิชาชีพการเกษตรสนใจวิธีการให้ข่าวสารการเกษตรที่เสนอโดยรูปแบบบรรยายมากกว่ารูปแบบละครส่วนในด้านความรู้ ปรากฏว่ารายการที่เสนอโดยรูปแบบละครมีประสิทธิผลในการให้ความรู้แก่ผู้ฟังสูงกว่ารูปแบบบรรยาย สำหรับความรู้ที่คงอยู่ปรากฏว่า รูปแบบบรรยายให้ความรู้ที่คงอยู่แก่ผู้ฟังสูงกว่ารูปแบบละคร

ชิตชนก เจริงเชาว์ (2522) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านของเยาวชนภาคใต้โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย และมีการเก็บข้อมูลภาคสนาม กลุ่มตัวอย่างเป็นเยาวชนที่กำลังศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษา และประเภทที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนโดยมีเป้าหมายว่าหลักสูตรการศึกษามีส่วนช่วยให้เยาวชนได้มีความรู้เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้านซึ่งได้แก่ หนังตะลุง เพลงบอก มโนราห์ กาหลอ และลิเกป่าบ้างหรือไม่ ผลจากการศึกษาพบว่า เยาวชนทั้งสองประเภทมีความรู้เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านไม่แตกต่างกัน และต่างมีความรู้เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านน้อยมาก การละเล่นพื้นบ้านที่เยาวชนมีความรู้มากที่สุด ได้แก่ หนังตะลุง รองลงมาได้แก่ เพลงบอก มโนราห์ กาหลอ และลิเกป่า ตามลำดับ ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ มโนราห์เป็นการละเล่นที่เปลี่ยนรูปแบบไปจากดั้งเดิมอย่างมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับการละเล่นประเภทอื่น ๆ สำหรับการละเล่นประเภทกาหลอและลิเกป่า มีแนวโน้มที่จะดับสูญมากที่สุด กล่าวคือ เยาวชนที่เคยชมการละเล่นทั้งสองประเภทนี้มีประมาณร้อยละ 25 ของจำนวนเยาวชนที่เป็นตัวอย่างของการศึกษาทั้งหมด

กล้า สมตระกูล (2523) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการให้การศึกษาดลอดชีวิตในประเทศไทยพบว่า สังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทต้องการเรียนรู้โดยวิถีธรรมชาติของสังคมมากกว่าการเรียนรู้ในห้องเรียน ซึ่งการเรียนรู้โดยวิถีธรรมชาติของสังคมที่ประชาชนต้องการคือ การสอดแทรกความรู้ที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ผ่านทางสื่อพื้นบ้าน

จากการวิจัยดังกล่าวยังพบอีกว่า ผู้แสดงสื่อบันเทิงส่วนใหญ่ยินดีให้ความร่วมมือในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้วยการสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นความรู้ในการแสดงแต่ละครั้งของตนอีกด้วย

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2532) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนส่งเสริมโครงการรณรงค์เพื่อการอ่านหนังสือแห่งชาติ โดยใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์และประเภทโสตทัศนศึกษา ซึ่งประกอบด้วย วิทยุทัศน์และวิทยุ กลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชนนอกระบบโรงเรียนที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป 4 ภาค ภาคละ 1 จังหวัด จังหวัดละ 1 อำเภอ อำเภอละ 3

หมู่บ้าน รวมภาคละ 30 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ผลจากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างทุกภาคให้ความสนใจในการฟังวิทยุ ซึ่งใช้หนึ่งตะลุงเป็นตัวแทนของสี่พันบ้านในการเสนอเนื้อหา มีความพอใจในเนื้อหาสาระระดับปานกลาง ชอบการดำเนินเรื่องค่อนข้างมาก โดยเฉพาะภาคใต้ มีผลการประเมินดังนี้คือ เนื้อหาที่มีความน่าสนใจมาก ได้รับความรู้จากบทวิทยุมาก การกระจายด้านความคิดเห็นไม่กระจุกกระจาย

จากผลการวิจัยที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วิทยุเป็นสื่อที่แพร่หลายและได้รับความนิยมที่ถือได้มาก ชาวชนบททุกระดับการศึกษาให้ความสนใจรับฟังวิทยุทุกวัน อาชีพที่มีผลต่อการฟังวิทยุมากน้อยในแต่ละวัน ส่วนอายุก็มีอิทธิพลต่อความชอบและไม่ชอบในรายการต่าง ๆ สำหรับรายการประเภทข่าวเป็นรายการที่มีสาระประเภทเดียวกับที่ชาวชนบททุกระดับการศึกษาและทุกอาชีพชื่นชอบ การนำวิทยุมาใช้ในการพัฒนาชนบทนั้น เราจะเห็นได้ว่าประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งต่างประเทศและประเทศไทยได้นำสื่อวิทยุมาใช้ในการพัฒนาชนบทอย่างกว้างขวางและประสบผลสำเร็จ แต่ต้องขึ้นอยู่กับความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกระดับเป็นประการสำคัญ มีการศึกษาถึงหลักการ และปฏิบัติอย่างจริงจัง นอกจากนี้ควรเปิดโอกาสให้ผู้ฟังในชนบทมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานีวิทยุบ้าง เป็นครั้งคราว

สำหรับรูปแบบการนำเสนอรายการนั้น แต่ละรูปแบบต่างมีจุดเด่นและจุดด้อยในตัวเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่ช่วยให้รายการวิทยุประสบผลสำเร็จมาแล้ว คือ ความน่าสนใจของรายการ ความหลากหลายและลึกของเนื้อหา และประการสำคัญต้องเหมาะสมกับผู้ฟังในกลุ่มเป้าหมายด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาผลของการใช้รูปแบบรายการวิทยุต่างประเภทจากหอกระจายข่าว ซึ่งได้แก่ รูปแบบรายการวิทยุประเภทบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้านว่า รายการวิทยุทั้ง 3 รูปแบบนี้ส่งผลต่อผลการรับสารของประชาชนในชนบทแตกต่างกันหรือไม่
2. เพื่อศึกษาว่าประชาชนในชนบทที่มีระดับอายุต่างกันจะมีผลการรับสารจากการฟังรายการวิทยุจากหอกระจายข่าวแตกต่างกันหรือไม่
3. เพื่อศึกษาว่ารายการวิทยุต่างประเภทจากหอกระจายข่าวจะมีผลต่อการรับสารจากการฟังรายการของประชาชนในชนบทที่มีระดับอายุต่างกัน แตกต่างกันหรือไม่ หรือมีกิจกรรมร่วมระหว่างรูปแบบรายการวิทยุกับระดับอายุ

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัยในครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

1. วิธีเสนอรูปแบบรายการวิทยุจากหอกระจายข่าว ด้วยรูปแบบบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้านจะส่งผลต่อการรับสารของประชาชนแตกต่างกัน
2. ประชาชนในชนบทที่มีระดับอายุแตกต่างกันจะมีผลการรับสารจากการฟังรายการวิทยุจากหอกระจายข่าว แตกต่างกัน
3. รายการวิทยุรูปแบบบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้าน จะส่งผลแตกต่างกันต่อประชาชนที่ระดับอายุแตกต่างกัน หรือมีกิจกรรมร่วมระหว่างรายการวิทยุกับระดับอายุ

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแบบรายการเพียง 3 รูปแบบ คือ รูปแบบบรรยาย สันทนา และสื่อพื้นบ้าน เพราะฉะนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นแนวทางในการหาผลการรับสารของรูปแบบรายการวิทยุประเภทอื่น ๆ ได้
2. เพื่อให้ได้รูปแบบของสื่อทางวิทยุกระจายเสียงที่ให้ผลการรับสารแก่ประชาชนมากที่สุด จาก 3 รูปแบบ
3. ผลของการวิจัยในครั้งนี้ช่วยให้ผู้มีหน้าที่ในการผลิตรายการวิทยุเพื่อพัฒนาชนบททั้งหลายได้ทราบถึงรูปแบบของรายการที่ให้ผลการรับสารแก่ประชาชนในชนบทมากที่สุด และนำไปใช้อย่างได้ผล
4. เพื่อให้ได้รูปแบบของสื่อที่มีประสิทธิผลในการให้ความรู้และนำไปใช้ในงานรายการวิทยุของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดทั้ง 14 จังหวัด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตดังนี้

1. ประชากรในการวิจัยครั้งนี้เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีหอกระจายข่าวในจังหวัดสงขลา
2. กลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชนที่อาศัยในหมู่บ้านที่มีหอกระจายข่าวในจังหวัดสงขลา จำนวน 3 หมู่บ้าน
3. ตัวแปร
 - 3.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่

3.1.1 รูปแบบรายการวิทยุแบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบรายการวิทยุประเภทบรรยาย สนทนา และสื่อพื้นบ้าน

3.1.2 ระบุอายุของผู้ฟังในชนบทแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ประชาชนที่อายุ 18-35 ปี และประชาชนที่อายุ 35 ปีขึ้นไป

3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลการรับสารจากการฟังรายการวิทยุซึ่งวัดได้จากคะแนนในการทำแบบทดสอบ

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

1. รูปแบบบรรยาย (Straight Talk or Talk Programme) หมายถึงรูปแบบของรายการวิทยุที่ใช้เสียงพูดของคนคนเดียวในการเสนอเนื้อหา
2. รูปแบบสนทนา (Conversational Programme) หมายถึงรูปแบบของรายการวิทยุที่ใช้คน 2 ถึง 5 คน สอดแทรกเข้าไปโดยลีลาของการสนทนา
3. สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) หมายถึง รูปแบบของรายการวิทยุที่ใช้บทร้องของหนังตะลุงในการเสนอเนื้อหา
4. ผลการรับสาร หมายถึง คะแนนที่ได้จากแบบทดสอบของผู้ฟังรายการวิทยุที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัยเอง
5. ประชาชนในชนบท หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านและสามารถรับฟังรายการจากหอกระจายข่าวได้ชัดเจน
6. หอกระจายข่าว หมายถึง เสียงตามสายประจำหมู่บ้านโดยอาศัยสื่อประเภทเครื่องขยายเสียงและลำโพงในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ต่าง ๆ